

Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος. Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ μοναχικοῦ βίου ἐν Ἑλλάδι: Α'. Ὁ ὄσιος Λουκάς «ὁ νέος» (896-955), Β'. Ὁ ὄσιος Μελέτιος «ὁ νέος» (1035-1195), Ἀθήναι, 1935.

Ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν ἤρχισεν ἐσχάτως ἐκδίδων τὸν βίον καὶ πραγματευόμενος τὴν δρᾶσιν τῶν κυριωτέρων ἀναμορφωτῶν τοῦ μοναχισμοῦ ἐν Ἑλλάδι, προσφέρων οὕτως ἀληθῶς πολύτιμον συμβολὴν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἐν Ἑλλάδι μοναχικοῦ βίου κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους.

Μέχρι τοῦδε ἐξέδωκε τοὺς βίους τῶν ὁσίων: Λουκά τοῦ ἐπικαλουμένου ἐκ τοῦ τόπου τῆς ἀσκήσεως αὐτοῦ Στειριώτου, ἀκμάσαντος κατὰ τὸν 10^{ον} αἰῶνα καὶ μονάσαντος παρὰ τὸ ἀρχαῖον Στεῖριον τῆς Φωκίδος, μεταξὺ τῶν ὁρέων Ἐλικῶνος καὶ Παρνασσοῦ, ὅπου διασφύζεται μέχρι σήμερον ἡ δμῶνυμος Μονὴ περίφημος διὰ τε τὴν ἀρχιτεκτονικὴν καὶ τὰ κοσμοῦντα τὸ Καθολικὸν αὐτῆς μωσαϊκά, καὶ τοῦ ὁσίου Μελετίου τοῦ ἐν τῷ ὄρει τῆς Μυσοπόλεως ἀσκήσαντος, ἀκμάσαντος δὲ κατὰ τὸν 11^{ον} αἰῶνα καὶ ἰδρυτοῦ τῆς δμῶνυμου Μονῆς ἐπὶ προβούνου τοῦ Κιθαιρώνος παρὰ τὸ χωρίον Μάζι, τὴν ἀρχαίαν Οἰνόνην. Τοῦ βίου τοῦ ὁσίου Λουκά προτάσσεται σύντομον, ἀλλὰ περιεκτικώτατον κεφάλαιον περὶ τοῦ μοναχικοῦ βίου ἐν Ἑλλάδι πρὸ τοῦ Λουκά, εἰς δὲ τὸν βίον τοῦ ὁσίου Μελετίου ἐπιτάσσονται ἐν πρωτοτύπῳ καὶ αἱ ἀληθῶς ἀπόσιτοι εἰς τοὺς πολλοὺς βιογραφίαι τοῦ ὁσίου, αἱ συγγραφεῖσαι παρὰ τοῦ Νικολάου, ἐπισκόπου Μεθώνης, καὶ τοῦ Θεοδώρου Προδρόμου. Εὐχῆς μάλιστα ἔργον θὰ ἦτο, ἂν καὶ ὁ ἐν πρωτοτύπῳ βίος τοῦ ὁσίου Λουκά συνῴδευε τὸ κείμενον τοῦ πρώτου τεύχους, ἵνα ἔχη τοῦτον πρόχειρον ὁ ἀναγνώστης.

Ἡ ἔκθεσις περὶ τῶν μοναχικῶν κέντρων κατὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴν ἐποχὴν ἐν Ἑλλάδι θὰ ἠδύνατο νὰ συμπληρωθῇ διὰ τῆς Μονῆς Δαφνίου, ἧς σφύζονται ἀκόμη τμήματα τοῦ ὄχρου περιβόλου τοῦ 5^{ου} αἰῶνος καὶ ἐλάχιστα θεμέλια τοῦ Καθολικοῦ, δυτικῶς τοῦ βυζαντινοῦ ναοῦ τῆς αὐτῆς ἐποχῆς (βλ. Millet, Le monastère de Daphni, Paris, 1899, σ. 3-16), καὶ διὰ τῶν ἀσκητηρίων τῶν διεσπαρμένων πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος, πολλὰ τῶν ὁποίων — μεταξὺ δὲ αὐτῶν καὶ ἡ σηλιὰ τῆς Πεντέλης — διασφύζουν ἴχνη παλαιοχριστιανικῆς ἐποχῆς (βλ. Ἡμερολ. Μεγάλης Ἑλλάδος, 1927, σ. 52 κέ).

Ἄφ' ἑτέρου ὁ ναὸς τῆς Θεοτόκου μετὰ τῶν παρεκκλησίων εἰς τιμὴν τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου ἐν Ὁρχομενῷ τῆς Βοιωτίας (εἰς τὸ σημερινὸν χωρίον Σκριποῦ) νομίζομεν ὅτι δὲν ἰδρυθῆ ὡς μοναστηριακὸς ναὸς, ἀλλ' ὡς ναὸς τοῦ βυζαντινοῦ Ὁρχομενοῦ, ὡς τοῦτο καὶ αἱ διασθεῖσαι ἐπιγραφαὶ μαρτυροῦσιν. Εἰς μεταγενεστέρους χρόνους ἐχρησιμοποιήθη ὁ ναὸς,

ὡς Καθολικὸν τῆς Μονῆς τῆς Κοιμήσεως, ὅπως καὶ ἡ ἡλικία τῶν σωζομένων κελίων ἀποδεικνύει. Τέλος εἰς τὰς ἑλληνικὰς Μονὰς τοῦ 10^{ου} αἰῶνος εἶνε, νομίζομεν ἐπάναγκες, νὰ προστεθῆ καὶ ἡ σωζομένη περιήφμος παλαιὰ Μονὴ τοῦ Φιλοσόφου παρὰ τὴν Δημητσάναν τῆς Γορτυνίας, ἡ ἰδρυθεῖσα ὑπὸ Ἰωάννου Λαμπαρδοπούλου πρωτασεκρήτη τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ (963-969) τιμηθέντος διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Φιλοσόφου, ἐξ οὗ ἔλαβε τὸ ὄνομα καὶ ἡ ἀρχαιότερα αὕτη βυζαντινὴ Μονὴ ἧτις ἦτις ἦτο ἐν τῶν κυριωτέρων κέντρων τῆς ἑλληνικῆς παιδείας κατὰ τοὺς χρόνους μάλιστα τῆς τουρκοκρατίας.

Τὸν γνωστὸν — ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ Κρέμου καὶ ἄλλων — βίον τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ ἐξετάζει ὁ σ. ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἐξόχου προσωπικότητος καὶ τῆς μεγάλης φυσιογνωμίας τοῦ Λουκᾶ, αἵτινες ὑπῆρξαν, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ — «αἱ ἠθικαὶ βάσεις τῆς ἀναμορφώσεως τοῦ μοναχικοῦ βίου ἐν Ἑλλάδι, τὸ δὲ ἐπιτελεσθὲν ὑπ' αὐτοῦ ἔργον, παρὰ τὸ βραχὺ χρονικὸν διάστημα, εἰς ὃ ἐξετάθη, ἐστήριξε τὰς βάσεις ταύτας καὶ καθώρισε τὴν πορείαν τῆς περαιτέρω ἀναπτύξεως τοῦ μοναχικοῦ βίου, ὅστις ὑπῆρξεν ὁ σπουδαιότερος παράγων τῆς διασώσεως τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐν μέσῳ τῶν μεγάλων ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων ἀναστατώσεων τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς ἐπικειμένης μετὰ ἓνα καὶ ἡμισυ αἰῶνα ξενοκρατίας καὶ ὑποδουλώσεως».

Αἱ παρεχόμεναι ὑπὸ τοῦ ἀνωύμου βιογράφου πληροφορίαι περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 10^{ου} αἰῶνος, περὶ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Βουλγάρων κατὰ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου, αἱ σχέσεις τοῦ ὀσίου Λουκᾶ μετὰ τῶν στρατηγῶν τῆς Ἑλλάδος Πόθου Ἀργυροῦ καὶ Κρινήτου Ἀροτριᾶ, αἱ προρρήσεις τοῦ Ὁσίου διὰ τὰς βαρβαρικὰς ἐπιδρομὰς, τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Ἀράβων, αἱ τοπογραφικαὶ εἰδήσεις καὶ ἄλλα, ἅτινα καθιστῶσι τὸν βίον τοῦτον ἀληθῆ ἱστορικὴν πηγὴν διὰ τὴν κατάστασιν τῶν κυρίως ἑλληνικῶν χωρῶν κατὰ τὸν 10^{ον} καὶ 11^{ον} αἰῶνα, χρήσιμον θὰ ἦτο ἂν συνεκεντροῦντο εἰς ἰδιαίτερον κεφάλαιον μετὰ ἱστορικῆς ἀνασκοπῆσεως τῆς ἐποχῆς.

Ἡ περιγραφή τῆς Μονῆς καὶ τοῦ Καθολικοῦ αὐτῆς συνοδεύεται μὲ τὰς περὶ τῆς κτίσεως αὐτῶν παραδόσεις. Εἰς τὴν περὶ τῆς τέχνης τῆς Μονῆς βιβλιογραφίαν ἃς προστεθῶσι καὶ τὸ ἔργον τοῦ O. Wulff, *Das Katholikon von Hosios Lukas* (ἐν *Baukunst II Serie II Heft*) καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ γράφοντος περὶ τοῦ ὑπὸ τὸ Καθολικὸν τῆς Μονῆς ναοῦ τῆς ἁγ. Βαρβάρας καὶ τῶν τοιχογραφιῶν αὐτοῦ (ἐν *Actes du IIIe Congrès d'études Byzantines*, Athènes, 1932 σ. 389 κέ.).

Τὸν βίον τοῦ ὀσίου Μελετίου ἀναλύει ὁ συγγραφεὺς μετὰ τῆς αὐτῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως καὶ μετὰ πλειοτέρας ἀγάπης ἴσης πρὸς τὴν ἐπιδειχθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ στοργὴν πρὸς τὴν βυζαντινὴν ἔνδοξον Μονήν, ἧτις ὀφείλει τὴν

ἀναβίωσιν αὐτῆς εἰς τὰς ἐνεργείας καὶ διατυπώσεις τοῦ ἰδίου. Εἰς πολλὰ σημεῖα τοῦ βίου τοῦ ὁσίου Μελετίου ἐξαιρεῖ ὁ σ. τὸν ἱστορικὸν χαρακτηῖρα τῶν διηγήσεων τῶν βιογράφων τοῦ ὁσίου: Νικολάου Μεθώνης καὶ Θεοδώρου Προδρόμου τῶν σχετικῶν πρὸς τὴν κατὰ τῆς Κρήτης ἐκστρατείαν τοῦ Ἰωάννου Δούκα, τὴν Μοῆν Λαφνίου, τὴν ἀποδιδομένην εἰς τὸν διοικητὴν τῶν Ἀθηνῶν προσωυμίαν τοῦ «Ἀθηναρχοῦ» κλπ. Τὴν ἱστορικὴν ἄλλως τε ἀξίαν τοῦ βίου τούτου ἀναδεικνύει ὁμοίως ἡ μνεῖα διοικητῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου (Βάρδα τοῦ ἱκανάτου, Ἐπιφανίου Καματεροῦ — ἡ οἰκογένεια τοῦ ὁποίου, ὡς ἔχω ἀλλαχοῦ ὑποδείξει, συνδέεται καὶ πρὸς τὴν Νταοῦ Πεντέλην, — Λέοντος Νικερίτου, τοῦ ἀρχοντος Ἰωάννου Ξηροῦ κ.λ.π.), ἐξ ὧν ἄλλοι εἶνε καὶ ἄλλοθεν γνωστοί, ἄλλοι δὲ ἐν τῷ βίῳ τούτῳ τὸ πρῶτον μνημονεύονται.

Ὡς πρὸς τὴν κατάστασιν τοῦ τότε μοναχικοῦ βίου, φαίνεται, ὅτι οὗτος κατὰ τὰ τέλη τοῦ 11^{ου} αἰῶνος εἶχεν ἐν Ἑλλάδι ἐκτραπῆ τοῦ προορισμοῦ αὐτοῦ. Ὁ Μελέτιος ἐπεδίωξε τὴν ἀναμόρφωσιν τοῦ μοναχισμοῦ «διὰ τῶν αὐστηρῶν διατάξεων περὶ ἀκτημοσύνης, προσευχῆς, ἐργασίας καὶ διὰ τῶν ἀσκήσεων πρὸς ἠθικὴν τελείωσιν τῶν μοναχῶν». Ὁ σ. ἀποκρούει τὴν γνώμην τοῦ Σάθα καὶ ἄλλων, καθ' ἣν καὶ οἱ ὑπὸ τὸν ὄσιον Μελέτιον μοναχοὶ (ὡς καὶ οἱ τοῦ ὁσίου Χριστοδούλου τοῦ Πατμίου) ἦσαν ἐκ τῶν πολεμιστῶν μοναχῶν, οὓς εἶχεν ὑπ' ὄψιν ὁ Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης. Βεβαίως ἡ γνώμη τοῦ Σάθα, ὡς διετυπώθη ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ 7^{ου} τόμου τῆς Μεσαιωνικῆς του Βιβλιοθήκης, δὲν δύναται νὰ γίνῃ ἀσπαστή. Ὁ γράφων ἐπιφυλάσσει εἰς ἰδίαν μελέτην νὰ ἐκφέρῃ γνώμην ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν — ὅστις ἔχει πλουτίσει τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν φιλογίαν διὰ σειρᾶς πολυτίμων καὶ σοφῶν ἔργων — συνέχισις τῆς ἐκδόσεως τοῦ βίου τῶν ὁσίων Νίκωνος τοῦ Μετανοεῖτε καὶ Χριστοδούλου τοῦ Πατμίου, ἦν ἀναμένομεν, θὰ συμπληρώσῃ τὴν ἀρξαμένην ἀξιόλογον σειρὰν τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἐν Ἑλλάδι βυζαντινοῦ μοναχισμοῦ.

Γ. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ